CÂTEVA CONSIDERAȚII PRIVIND RAPORTURILE ROMÂNO-SLAVE

Nicolae Saramandu
Universitatea din Bucureşti

Remarks on the Romanian-Slavic linguistic contacts (Abstract)

The present stage of the Romanian-Slavic linguistic studies allows us to make several considerations on the Slavic lexical elements present in the Romanian language. The first issue to discuss is the lexical stock of Slavic origin common to all Romanian dialects. The second issue represents the Romanian- Slavic contacts in every dialect. Regarding the old Slavic borrowings present in Romanian, we have to admit that there has been a wide territory which favoured the Romanian-Slavic linguistic contacts. As these contacts still exist in various regions, it is necessary to establish a more exact division into periods of the Slavic borrowings into the Romanian language, and at the level of dialects, the Slavic idiom (dialect) out of which the word borrowed into Romanian comes.

Stadiul actual al studiilor lingvistice româno-slave ne permite să facem câteva observații cu caracter general privind elementele lexicale slave din română. Este vorba, pe de o parte, de a delimita zonele şi perioadele în care au avut loc contactele româno-slave şi, pe de altă parte, de a stabili în cazul fiecărui dialect românesc, idiomurile slave care au fost implicate în aceste contacte.

Prima chestiune priveşte *fondul lexical* de origine slavă comun dialectelor româneşti. Putem considera că toate cuvintele din acest fond reprezintă împrumuturi din vechea slavă făcute în perioada de comunitate a dialectelor, adică în perioada românei comune? Se ştie că au fost socotite împrumuturi vechi cuvintele slave pe care le regăsim în toate (sau în cele mai multe din) dialectele limbii române.

După părerea noastră, un criteriu suplimentar ar fi prezența cuvintelor în cauză în limbile sud-slave actuale, ca în cazul unor termeni cum sunt (menționăm formele în slava macedoneană): *baba, goni, hrană, jar, lepi, lopata, rana, raspadi* etc., pe care îi regăsim în dialectele româneşti (dăm forma din dacoromână): *babă, goni, hrană, jar, lipi, lopată, rană, răspândi*.

În cazul altor cuvinte de origine slavă, există diferențe sensibile între dialecte, de ordin fonetic, semantic sau în ceea ce priveşte poziția – centrală sau periferică a – cuvântului în sistemul lexical.

Diferențe de ordin fonetic ne arată că dr. *rogojină* şi ar. *aruguzină* provin din limbi slave diferite: sb. *rogomina*, respectiv, mac. *rogozina*; în plus, în aromână cuvântul nu ocupă o poziție centrală, fiind concurat de sinonimul *psa(n)θă* (< gr. *psatha*).

Atât ca formă cât şi ca sens, ar. *arnescu* 'a mătura' ne trimite la mac. *rine*, bg. *rina*, pe când dr. *râni* (*rânesc*) trebuie raportat la vsl. *rinati* 'trudere'.

BDD-A3658 © 2004 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:40 UTC)

În dacoromână, *rac* cunoaşte o răspândire generală, provenind din sl. (vsl.) *rakŭ*, pe când ar. *rac* are o răspândire cu totul limitată în graiuri, fiind concurat de *cărăvidă* (< grec.) *karavidha*; cf. şi alb. *karavidhe*), şi provine din bg., mac. *rak*.

Chiar un cuvânt atât de cunoscut ca *plug* (întâlnit în toate limbile sud-slave) – termen general astăzi în dacoromână, raportat la sl. (vsl.) *plugŭ* –, trebuie considerat un împrumut local (din bulgară sau macedoneană) în aromână, unde este concurat de *arat* (< lat. *aratrum*) şi de împrumuturi din alte limbi: *aletră* (< grec. *aletri*); *parmendă* (< alb. *parmendë*).

Unele cuvinte au răspândire regională atât în dacoromână, cât şi în aromână, fiind împrumuturi locale, din limbi slave diferite: dr. *bic* (concurat de termenul mult mai răspândit, *taur* < lat. *taurus*) provine din sb. *bik*, pe când ar. *bic* (concurat de sinonimele *ðămal* < grec. *dhamali*; *buγ²* < tc. *bo-a*; *tavru* < lat. *taurus*) provine din bg., mac. *bik*..

A doua chestiune priveşte contactele româno-slave la nivelul fiecărui dialect şi constă în identificarea – în situații particulare – a limbii slave din care provin diferiți termeni. Este cazul îndeosebi al dacoromânei şi al aromânei, dialecte care – vorbindu-se pe largi arii geografice – au intrat în contact cu diverse idiomuri slave. În cele ce urmează ne vom referi la aromână. Problema care se pune este de a delimita împrumuturile care se explică prin bulgară de cele care se explică prin slava macedoneană.

Cuvintele sud-slave intrate recent în aromână sunt marcate în dicționarele etimologice, în ceea ce priveşte originea, prin "bulgară" şi, uneori, "sârbocroată", termeni care acoperă o realitate lingvistică eterogenă. E firesc să nu apară în aceste dicționare, la capitolul etimologie, "(slav) macedonean", dialectele slave macedonene constituindu-şi o limbă literară, oficială, după al doilea război mondial. Constatarea de mai sus este valabilă şi pentru *Dicționarul dialectului aromân* (ediția a doua, Bucureşti, 1974) al lui Tache Papahagi, unde slava macedoneană nu intră în discuție ca posibilă sursă a unor împrumuturi sud-slave în aromână.

Există situații în care termenul de origine slavă din aromână se regăseşte în toate limbile sud-slave actuale sau numai în două dintre ele (bulgară şi macedoneană), de exemplu: *bor* 'brad' (bg., mac., sb., cr. bor), *bârdă* 'brâglă' (mac. *brdo* (od razboj), bg. *bărdo*), *bravă* "broască (la uşă), încuietoare" (mac., sb., cr., *bráva*, bg. *bravá*), *leftă* 'şipcă' (bg., mac., sb., cr. *letva*), *lipă* 'tei' (mac., sb., cr. *lípa*, bg. *lipá*), *molbă* 'cerere' (mac., sb., cr. *mólba*, bg. *molbá*), *apugudescu* 'a nimeri' (bg. *pogodja*, mac. *pogodi*, sb., cr. *pogoditi*). Este dificil de precizat, în cazurile de mai sus, din care limbă sud-slavă provine cuvântul aromânesc. Dacă ținem seamă de poziția geografică a aromânei şi de faptul că, în cazul substantivelor, accentul este diferit în bulgară, este foarte probabil că, în aromână, cuvintele provin din slava macedoneană.

Uneori, aspectul fonetic al cuvântului în aromână ne ajută să identificăm limba de origine: *babnic* 'buşteanul din noaptea de Crăciun' ne trimite mai degrabă la mac. *badnik* decât la bg. *bădnik*; *gugufcă* 'turturică' se explică prin mac. *guguvka* şi nu prin bg., sb. *gugutka*; la fel; cuvintele *boz* 'soc', *itru* 'inteligent, deştept' trimit la mac. *boz*, *itar* (fem. *itra*) şi nu la bg. *băz*, *hitar*.

BDD-A3658 © 2004 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:40 UTC)

Sensul cuvântului în aromână ne poate ajuta să identificăm limba de origine: *zbor* 'vorbă, cuvânt' trebuie raportat la cuvântul cu acelaşi sens din slava macedoneană: mac. *zbor* şi nu la bg. *sbor*, care are înțelesul de 'adunare, întrunire'.

Uneori termnenul aromânesc cunoaşte două variante fonetice, dintre care una se explică prin slava macedoneană, alta prin bulgară: ar. *crefcu* 'proaspăt, fraged' provine din mac. *krevok* (fem. *krevka*) pe când varianta *crehtu* (cu *h* în loc de *f*) ne trimite la bg. *krehăk* (fem. *krehka*).

Există cazuri în care bulgara trebuie luată în considerație ca sursă a cuvântului aromânesc: *nčernu* 'negru; nefericit' < bg. *čeren* (mac., sb., crn), *izbă* 'pivniță' < bg. *izba* (mac. vizba), *zăduh* 'zăduf' < bg. *zaduh* (mac. *zaduv*), *crină* 'baniță' < bg. *krina*. Datorită accentului în cuvânt, trebuie să admitem o origine bulgărească şi pentru ar. *cusáč* 'cosaş' < bg. *kosáč* (mac., sb. *kósač*), *uvés* 'ovăz' < bg. *ovés* (mac. *óves*, sb. *óvas*) etc.

Considerăm, în schimb, că slava macedoneană trebuie luată în considerație atunci când termenul împrumutat în aromână are acolo o răspândire generală, fiind atestat ca termen regional sau dialectal în bulgară (eventual, şi în sârbă). Este cazul unor cuvinte ca: *babcă* 'umflătură' (< mac. *bapka*), *bănduredz* 'a bombăni' (< mac. *bandori*), *bibă* 'rață' (< mac. *bibe*), *bişcă* 'porc (numele unui joc de copii)' (< mac. *biška*), *grancă* 'creangă' (< mac. *granka*), *iadiță* 'undiță' (< mac. *jadica*), *luşpă* 'solz' (< mac. *lušpa*), *zburăscu* 'a vorbi' (< mac. *zboruva*) etc.

În concluzie, constatăm următoarele:

În ceea ce priveşte vechile împrumuturi slave din limba română, trebuie să admitem un teritoriu vast pentru contactele lingvistice româno-slave. Dat fiind că asemenea contacte există şi astăzi în diferite regiuni, este necesar să stabilim o periodizare mai nuanțată a împrumuturilor slave în română. La nivelul dialectelor, trebuie să stabilim, pentru fiecare caz particular, idiomul (dialectul) slav din care provine termenul împrumutat în română.

BDD-A3658 © 2004 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:40 UTC)